

Nahide Bozkurt, Prof.Dr.

1958 yılında Trabzon Sürmene’de doğdu. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu (1984). Aynı fakültenin İslam Tarihi Anabilim Dalı’na araştırma görevlisi olarak atandı (1987). “Halife Me’mun Dönemi ve İslam Kültür Tarihindeki Yeri” adlı teziyle doktorasını tamamladı (1991). 1996 yılında doçent, 2003’te profesör oldu. Halen aynı fakültede öğretim üyesidir.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Yayın No. 637
İSAM Yayınları 159
Temel Kültür Dizisi 32
© Her hakkı mahfuzdur.

ABBÂSİLER (750-1258)

Nahide Bozkurt

TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)
tarafından yayına hazırlanmıştır.
İcadiye-Bağlarbaşı Cad. 38 Üsküdar/İstanbul
Tel. 0216. 474 08 50
www.isam.org.tr yayin@isam.org.tr

Bu kitap
Türkiye Diyanet Vakfı Mütevelli Heyeti’nin
28.12.2004 gün ve 1163 sayılı kararıyla basılmıştır.

Birinci Basım: Haziran 2014
Dokuzuncu Basım: Şubat 2022
ISBN 978-975-389-896-6

Ön kapak görseli: Müstansırıyye Medresesi, Bağdat
Arka kapak görseli: Sâmerâ Ulucamii’nin minaresi

Basım, Yayın ve Dağıtım

TDV Yayın Matbaacılık ve Tic. İşl.
Ostim OSB Mahallesi, 1256 Cadde, No: 11
Yenimahalle/Ankara
Tel. 0312. 354 91 31 (pbx) Faks. 0312. 354 91 32
bilgi@tdv.com.tr
Sertifika No. 48058

Bozkurt, Nahide

Abbâsiler (750-1258)/Nahide Bozkurt. – 9. bs. – İstanbul ; Ankara : İslam
Araştırmaları Merkezi (İSAM) ; Türkiye Diyanet Vakfı, 2022.
304 s. ; hrt. ; pln. ; res. ; 19,5 cm. – (Yayın No. ; 637. İSAM Yayınları ; 159.
Temel Kültür Dizisi ; 32)

Kaynakça ve izin var.
ISBN 978-975-389-896-6

İçindekiler

Kısaltmalar • 9

Önsöz • 11

Birinci Bölüm

KURULUŞ SÜRECİNDE ABBÂSÎ DEVLETİ • 15

1. İhtilâlin Sosyopolitik Arka Planı • 17

2. Oluşum Süreci • 26

İkinci Bölüm

ABBÂSÎ DEVLETİ'NİN ERKEN DÖNEMİ

(132-218/749-833) • 39

1. İktidarın Meşruiyet Dayanakları • 41

2. Siyasî Erki Güçlendirme Politikaları • 49

3. İranlı Unsurun Yönetime Etkin Katılımı:

Bermekî Ailesi • 53

4. İç Savaş: Kardeşlerin İktidar Mücadelesi • 56

5. Velihtlık Geleneğinde Köklü Bir Dönüşüm:

Alioğulları'ndan Ali b. Mûsâ'nın (Ali er-Rızâ)

Veliht Tayin Edilmesi • 58

6. Halifelerin Din Politikası • 62

7. Yönetime Karşı Ayaklanmalar • 76

Üçüncü Bölüm

SÂMERRÂ DÖNEMİ (221-279/836-892) • 83

Dördüncü Bölüm

ABBÂSÎ HİLÂFETİ VE KARMATÎLER • 95

Beşinci Bölüm

EMİRÜ'L-ÜMERÂLAR DÖNEMİ

(324-447/936-1055) • 101

1. Emîrû'l-ümerâlığın Kuruluşu ve İlk Yılları • 105

2. Şii Büveyhîler'in Bağdat'ı İşgali
ve Emîrû'l-ümerâ Olarak Atanmaları • 107

Altıncı Bölüm

SELÇUKLU EGEMENLİĞİ DÖNEMİ

(447-590/1055-1194) • 113

Yedinci Bölüm

MOĞOL İŞGALİ, BAĞDAT'IN DÜŞÜŞÜ

VE ABBÂSÎ DEVLETİ'NİN SONU • 119

Sekizinci Bölüm

DIŞ POLİTİKA • 125

Dokuzuncu Bölüm

SİYASÎ KOPMALAR VE DEVLETİ YIKILIŞA GÖTÜREN

SÜRECİN ANALİZİ • 135

Onuncu Bölüm

DEVLET YÖNETİMİ • 149

1. Merkezî Yönetim • 152

2. Eyaletlerin Yönetimi • 160

Onbirinci Bölüm

TOPLUM VE SOSYOKÜLTÜREL YAŞAM • 163

1. Toplum • 165
2. Sosyokültürel Yaşam • 169
  - a. Evler • 169
  - b. Giyim Kuşam • 171
  - c. Beslenme • 175
  - d. Spor ve Oyunlar • 178
  - e. Dinî Bayramlar ve Festivaller • 180

Onikinci Bölüm

EKONOMİK YAŞAM • 183

Onüçüncü Bölüm

BİLİM VE DÜŞÜNCE • 193

1. Bilimsel Gelişmeler • 197
  - a. Kur'an İlimleri • 198
  - b. Hadis • 201
  - c. Fıkıh • 202
  - d. Kelâm • 208
  - e. Tarih ve Tarih Yazıcılığı • 209
  - f. Tasavvuf • 211
  - g. İslâm Felsefesi • 212
  - h. Dil ve Edebiyat • 213
  - i. Tıp • 215
  - j. Zooloji • 216
  - k. Kimya • 216
  - l. Astronomi • 216
  - m. Matematik ve Geometri • 217
  - n. Coğrafya • 217
2. Tercüme Faaliyetleri, Beytülhikme ve Diğer Bilimsel Mekânlar • 219
3. Bilimsel Toplantılar • 226

4. Dinî Düşünce Akımları • 233
- a. Hâricilik • 233
  - b. Şîa • 235
  - c. Mürcie • 240
  - d. Mu'tezile • 242
  - e. Ehl-i Sünnet (Sünnîlik) • 243

Ondördüncü Bölüm
SANAT VE MİMARİ • 249

- Notlar • 257
- Sözlük • 265
- Abbâsî Halifeleri • 273
- Kronoloji • 275
- Kaynakça • 279
- Dizin • 287
- Resimler ve Haritalar • 297

Önsöz

Abbâsiler, Emevîler'in yönetimine son vererek İslâm tarihinde dönüm noktası kabul edilen bir ihtilâlle iktidara gelmiştir. 500 yılı aşkın bir süre yönetimde kalan Abbâsiler'in iktidara gelişi siyasî, toplumsal, kültürel ve dinî yapılanmada birçok değişikliği de beraberinde getirmişti.

Okuyucuya Abbâsî tarihi ile ilgili genel bir bilgi ve bakış açısı kazandırmayı hedefleyen bu çalışma Abbâsiler döneminin siyasî ve kültürel tarihiyle ilgili konuları kapsamaktadır. Söz konusu dönemin coğrafi ve kronolojik sınırları oldukça geniştir. Bu sebeple Abbâsî tarihini ana hatlarıyla anlatmaya çalıştık. Klasik tarih yazımı olan halife merkezli bir anlatımdan ziyade bu eserde, kronolojik bir akış içinde dönemi biçimlendiren ve dönemin temel dinamiklerini oluşturan başlıca olay ve olguları merkeze alan bir yaklaşım sergiledik. Tarihte olaylar ve olgular sebep-sonuç ilişkisi bağlamında açıklanabileceği için bu yaklaşım, olay ve olguların sebeplerini belirleme açısından çok önemlidir. Nitekim her olayın arka planı vardır ve bu arka plan aydınlatılmadığı sürece olayın gerçek analizini yapmak mümkün değildir.

Bu çalışma on dört bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde Abbâsî ihtilâlinin sosyopolitik arka planı ve

oluşum süreci incelenmektedir. İkinci bölümde Abbâsîler'in "erken dönem"inin, siyasî olgu ve olayları ele alınmaktadır. İktidarın meşruiyet kaynakları, siyasî iktidarı güçlendirme politikaları, İranlı unsurun yönetime etkin katılımı, iç savaş, veliahtlık geleneğinde köklü bir değişim, halifelerin din politikası ve yönetime karşı ayaklanmalar anlatılmıştır. Ayrıca halifelerin din politikası anlatılırken dönemi derinlemesine etkileyen, bir süreliğine devletin resmî inancı haline gelen ve bu inancı paylaşmayanlara yönelik baskıları da içeren Mu'tezilî politika hakkında geniş bilgi verilmiştir. Böylece okuyucuya da söz konusu tarihsel olayla ilgili analiz yapma imkânı sunulmaktadır. Üçüncü bölüm Sâmerâ döneminin genel bir panoramasını vermeyi amaçlamaktadır. Dördüncü bölümde Abbâsî hilâfeti ve Karmatî isyanları hakkında bilgi verilmiştir. Beşinci bölümde emîrül-ümerâlar dönemine ilişkin tarihsel sürecin nasıl şekillendiği ve emîrül-ümerâların siyasî etkinliklerinin içeriği ele alınmaktadır. Altıncı bölüm Abbâsî hilâfeti üzerindeki Büyük Selçuklu egemenliği dönemine ışık tutmaktadır. Yedinci bölümde Moğollar'ın Bağdat'ı işgali ve Abbâsî Devleti'ni sonlandırmaları ana hatlarıyla anlatılmaktadır. Sekizinci bölümde Abbâsî halifelerinin dış politikaya yönelik faaliyetleri ele alınmaktadır. Dokuzuncu bölüm siyasî parçalanışın bir ifadesi olan imparatorluktan kopmalar ve devleti yıkılışa götüren sürecin bir analizini içermektedir. On, on bir, on iki, on üçüncü ve on dördüncü bölümlerde ise devletin kurumsal yapı ve örgütlenmesi, toplum ve sosyokültürel yaşam, ekonomik yaşam, bilim ve düşünce, sanat ve mimari hakkında bilgi verilmekte, ayrıca Abbâsîler'in İslâm düşünce tarihi ve medeniyetine yaptığı katkılar incelenmektedir.

Çalışmada mümkün olduğunca az dipnot kullanılmış, alanın temel kaynakları ve Abbâsîler dönemine ilişkin çalışmalardan yararlanılmıştır. Yararlanılan ancak dipnotta gösterilmeyen bütün çalışmalara “İleri Okumalar İçin Kaynakça” kısmında yer verilmiştir.

Bu kitabın hazırlanmasına ön ayak olan TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) yetkililerine şükranlarımı arz ediyorum. Çalışmanın taslağını okuyarak analitik kavrayışı ve entelektüel katkısını esirgemeyen yakın dostum Prof. Dr. Mualla Selçuk’a en derin teşekkürlerimi sunuyorum. Kitabın başta üniversite öğrencileri olmak üzere, konuya ilgi duyan herkes için yararlı olmasını ümit ediyorum.

Kitabın tarih bilincine katkı yapması dileği ile...

Nahide Bozkurt
Ankara 2013